

Le malattie nella Commedia dantesca e nella teologia medievale

[Betegségek Dante *Komédiájában* és a betegség teológiája]

Az előadás témája a dantei *Komédiájában* ábrázolt betegségek és a középkori megítélésük, különös tekintettel a *Pokol* XXIX–XXX. énekében büntetésként alkalmazott, illetve hasonlatként használt betegségekre. Hogy az egyes betegségek dantei felfogásához közelebb kerülhessünk, és az ellenbüntetés értelmét az egyes esetekben felfejthessük, összevetjük ezeket a leírásokat irodalmi előzményeikkel és a kor enciklopédiákban megőrzött tudásanyagával, valamint a betegség megítéléséről, teológiájáról rendelkezésünkre álló középkori forrásokkal.

A dantei *Pokol* XXIX–XXX. énekében a hamisítók bűnhődnek, és büntetésük – egyedülként a *Pokolban* – betegség. A fémhamisítók büntetése lepra (*lebbroso*, XXIX, 124), rühes varokkal (*scabbia*, 82. sor). A személyhamisítóké veszettség (*rabbiosi*, XXX, 46); a pénzhamisítóké a vízkór (*idropesi*, 52; *idropico*, 112) – amelyre Dante a *hecticás* (*etico*) légzését hozza hasonlatként –; a hazugoké pedig a láz egy másik fajtája (*febbre aguta*, 99). A betegségek általános, ellenbüntetésként felfogott értelmezése szerint: a hamisítók külsejét és fizikai állapotát úgy változtatja meg és teszi tönkre a betegség, ahogy ők változtatták meg a természetét annak, amit hamisítottak.

Az irodalmi előzmények közül a hamisítók énekeiben a legmarkánsabb Ovidiusé, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a bibliai előzményeket, amelyek több szállal is kapcsolódnak a XXIX. ének leírásához, és kétségkívül modellként szolgálnak ahhoz. Az ótestamentumi példákban a lepra mint isteni büntetés jelenik meg; míg az újtestamentumi történetek a leprával kapcsolatban elsősorban Krisztust, mint e kór azonnali gyógyítóját láthatjuk, ami hagiográfiai toposzá is válik. A *Komédia* egyetlen másik leprával kapcsolatos említése a *Pokol* XXVII. énekében található, mindössze két énekkel előzve meg az alkímisták énekét: „Ahogy Konstantin a hegyről lehívta / Szilvesztert, hogy lepráját elmulassza, úgy hívatott ez, mint valami orvost, / hogy gyógyítsam ki a hatalmi lázból” – mondja Guido da Montefeltro a hozzá tanácsért forduló VIII. Bonifácra. A *Monarchiában* (III, x, 1) is idézett legenda szerint Konstantin császár leprás volt, amiből a megkereszteléskor azonnal kigyógyult. Egyrészt tehát a több esetben isteni büntetésként lesújtó ótestamentumi lepra motívuma, mint analogikus minta befolyásolja az alkímisták büntetését. Másrészt az újtestamentumi csodák és Konstantin gyógyulása, mint antitetikus minták jelen a dantei büntetésben. Az isteni akaratból bekövetkező azonnali gyógyulás történeteit szem előtt tartva válik igazán súlyossá a megváltoztathatatlan pokolbeli sors.

Habár Dante az archaikus, ótestamentumi betegség mint büntetés elvét választotta a hamisítók bugyrának büntetéséhez, figyelembe kell vennünk a középkori gondolkodásban és teológiában jelenlévő betegségfelfogás különböző aspektusait is. A középkorra kialakuló betegségfelfogás nem egységes: ellentmondó nézetek egymás mellett élésének lehetünk tanúi. Nem tűnik el az isteni büntetés gondolata, ami a betegeket a morális megbélyegzés áldozatává tette, a betegségre pedig mint a bűn látható jegyére mutatott. A prédikációirodalomban Ágoston és Aquinói Tamás nyomán gyakran felbukkan a gondolat, hogy Isten sebezhetetlenek és halhatatlannak teremtette az embert, és az eredendő bűn következtében vált az *infermitas* az emberi faj állapotává. Vagyis ebből a nézőpontból megközelítve a betegség nem individuális, hanem kollektív büntetés eszközévé válik. A testi egészség (*sanitas*) ideiglenes elvesztése pedig a lélek javára is válhat: a betegség figyelmeztetés, a halál előképe, ami lehetőséget teremt a bűnösnek a megbánásra, a világi dolgoktól való elfordulásra, a lelki üdvösség (*salus animae*) elérésére. Az isteni büntetés és a figyelmeztetés jelentésén kívül azonban a szörnyű testi szenvedés krisztológiai tartalmat is nyer a középkori gondolkodásban: Krisztus testi-lelki gyógyító tevékenysége („Christus medicus”) mellett jelen van a szenvedő Krisztus alakja is.